

РАДЕ ВУКОВИЋ

Чедомир-Чеда Р. Милосављевић (1898-1941)*

— Учитељ, комуниста, политички комесар Рађевског партизанског батаљона —

Председник Клуба ученика социјалиста и руководиоца штрајка

Под крај десете деценије прошлог века, 6. априла 1898. године у селу Стојнику, на Космају, у имућној породици свештеника Радомира Милосављевића, чији је отац био учитељ, родио се син Чедомир. Пошто му је отац био пављни болесник. Чеду шаљу код деде у Александровац жупски где учи основну школу.¹ Гимназију похађа у Београду, а учитељску школу почиње да учи школске 1913/14. године у Алексинцу. Међутим, због активног учешћа у штрајку ученика, у коме је и он један од организатора, искључен је јануара 1914. године, са још дванаест старијих другова. По дозволи министра просвете школовање наставља читава група у Учитељској школи у Неготину.² Ту Чеда завршава I и II разред са врло добрим успехом.³

Иако је ученицима Мушке учитељске школе у Алексинцу било „најстрожије забрањено политизирање“ и учествовање у дружинама сем оних које су одобрене од школских власти⁴ — Чедомир Милосављевић, како саопштава један његов школски друг, брзо се повезује са радницима и неким социјалистима у Алексинцу и постаје један од иницијатора за оснивање Клуба ученика социјалиста, његов председник — и руководиоца штрајка који организују ученици против једног наставника због врбовања ученика за радикале, као и због лоших материјалних прилика, нестручности наставника и непедшког односа према ученицима. А када је срески начелник у Алексин-

* Овај чланак друга Рада Вуковића био је припремљен за *Гласник* бр. 4—5/1969, али је због обимности материјала морао тада да изостане, а у наредном броју *Гласника* (6, 1971).

цу држао говор против социјалиста, Чеда се није устручавао да му добаци „Капитализму је одзвонило! Победиће социјализам!”

Чеда исто тако активно ради и у Неготину. Помаже штрајк ученика Пољопривредне школе у Букову. Многи његови савременици из тих дана у Неготину и Крајини и данас се сећају Чеде Милосављевића, бунтовног учитеља.⁵

Избијање првог светског рата прекинуло је даље Чедино школовање. Као седамнаестогодишњи младић повлачи се са српском војском преко Србије, Црне Горе и Албаније — и дели све тегобе њене голготе. На Крф стиже изморен и знатно ослабљен. Одатле је бродом пребачен у Ницу где наставља школовање. Ту завршава учитељску школу 1917. године. Један је од најбољих ученика у својој генерацији. Затим је постављен за васпитача у интернату за наше ученике у Нансију. Већ ту долази до пуног израза његов изванредан педагошки такт рођеног васпитача. Постаје омиљен не само код васпитаника, већ и међу осталим васпитачима. Ту се убрзо повезује са напредним интелектуалцима и радницима, долази до марксистичке литературе — и одушевљава се октобарском револуцијом. То га све више учвршћује у правилност својих погледа на живот и односе у друштву, у уверењу да само револуција подјармљеним и експлоатисаним радницима и сељацима може донети политичку и економску слободу.

Чувар листе КПЈ на изборима 1920. године — и отпуштање из службе

После завршетка рата, по повратку у домовину 1918. године, Чеда је постављен за учитеља у село Љубанце, код Скопља, у Македонији. С групом учитеља са којом се вратио из Француске и који су такође постављени у овом крају активно ради у учитељском удружењу на његовом претварању у учитељски синдикат. Та група има и свог синдикалног секретара, као што су то имале и групе чланова Клуба учитеља социјалдемократа до рата. Та група активно ради на просветно-културном и политичком уздизању народа и на свом идеолошком и стручном усавршавању.⁶

Из Љубанаца Чеда је најпре премештен у Неменикуће, недалеко од Стојника, а нешто касније у Дучину, такође у Космају.

Када су били расписани избори за Уставотворну скупштину 1920. године, Чеда узима врло активно учешће у предизборној кампањи. Обилази суседна села на Космају и говори о циљевима и политици КПЈ, о томе ко су комунисти и шта они желе да остваре, против чега се боре. На дан избора, новембра 1920, он је чувар листе КПЈ у Стојнику која добија 45 гласова.⁷ Он је ту и секретар прве партијске организације и одушевљени пропагатор идеја октобарске револуције.⁸ Зато га полиција стално прати, уходи, саслушава и прогони.

После објављивања Обзнане Чеда је априла 1921. године отпуштен из службе и забрањено му је да се удаљава из Стојника. На захтев да му се изда решење о разлозима отпуштања, Министарство просвете у акту који представља одговор на Чедино тражење, пише да се Чедомир Милосављевић „пређашњи учитељ у Дучини” отпушта из службе што „се огрешио о чл. 1. и 46. Зак. о нар. школама,⁹ јер се својим радом ван школе опходио онако како то не доликује образованом човеку и народном учитељу; да се Устава није савесно придржавао, да се законима и законским наредбама није покоравао и да није своје наставничке дужности ревносно и тачно вршио”.¹⁰

Тако се квалификовало „огрешење” о један противуставни акт какав је била Обзнана, па пошто се на њу није могло позивати, узимао се у помоћ Закон о народним школама да би се легализовала криминална хајка на учитеље комунисте, какав је био и Чеда.

Ко зна колико би Чеда остао ван службе, пошто је одбио понуду да јавно одрекне КПЈ, да се није ангажовао један његов блиски рођак који је тада био и врло утицајна политичка личност.¹¹ На његову интервенцију Чеда је после шест месеци враћен у службу. Најпре добија Бистрицу код Петровца на Млави, затим Рожанац, у Посавини, па Губеревац, недалеко од Стојника, у Космају. У том међувремену, 1925. године, у Учитељској школи у Београду полаже стручни учитељски испит. У Стојник је први пут премештен тек школске 1923/24. године. Али због активног политичког рада и агитације за Независну радничку партију Југославије, односно илегалну Комунистичку партију, чији је рад заорањен средином 1924. године, Чеда је по казни премештен поново у Губеревац. Ту остаје одвојен од породице која је у Стојнику, све до 1927. године. Тада је премештен поново у Стојник, у коме остаје скоро пуних десет година.

Оно што је остало забележено у неколико докумената који су сачувани у архиви Основне школе у Стојнику која данас носи Чедино име, говори да је Чедомир Милосављевић био не само врло активни друштвенополитички радник, већ и одличан радник у школи.

Школски надзорник¹²⁾ врши први преглед рада у Чедином одељењу које чине ученици I разреда, у Стојнику 4. децембра 1927. године и изражавања уверење да ће на крају године затећи одличан успех. Да се у очекивању није преварио, сведоче записници о завршном прегледу рада у његовом одељењу, не само школске 1927/28. и 1928/29. већ и у наредним 1933/34, 1934/35. и осталим годинама. У њима је школски надзорник уписивао да је „успех у одељењу г. Чедомира Милосављевића одличан, а ред и чистоћа примерни”.¹³⁾

Не само у историји школе у Стојнику, већ и у историји овог напредног села Космаја, године Чединог службовања и рада у овом месту чине посебно поглавље.

Летописац школе, поред осталог, оставио је у летопису и овај запис о Чеди и његовом раду на унапређењу села:

„Чеда Милосављевић као напредни учитељ, револуционар, увиђајући потребе народа делује и на економском и на здравственом уздизању свога места. Активно ради на јачању задругарства. Био је

секретар земљорадничке задруге. Оснива кредитну, а и здравствену задругу и доводи сталног лекара у село које има и апотеку. Чедин рад био је видно запажен и ван села. Стојник је у то време био најнапредније село у срезу."¹⁴

И можда не само у космајском срезу. Мало је било села у оно време, и у ширим регионима него што је Космај, која су имала здравствену задругу, апотеку и лекара. Зато је, рекоше у овом напредном селу, Стојник у то време називан „Мала Пешта”.

На унапређењу пољопривреде и борби против сеоских зеленаша и трговаца због чега га они често оптужују и среском начелству и Министарству просвете Чеда се не бори само кроз земљорадничко — набављачку задругу, већ и примером. Он успева да подигне такав школски вођњак и пчелињак да су служили као очигледан доказ на пример напредне и рационалне пољопривреде. Читав тај рад био је проткан и праћен и просветно-културним и политичким — деловањем. Напредна књига и штампа били су нераздвојни носиоци свих тих прегнућа и акција које Чеда води у свом Стојнику.

Да је полиција била стално за петама Чеди Милосављевићу не сведоче само претреси које она врши у његовом стану, саслушавања и затварања у Сопоту заједно са Радованом Јелинићем, адвокатом, којих се сећају још и данас многи у Стојнику. То сведочи и деловодни протоколи школе из тих дана, као што је, на пример, онај за 1928. годину. У њему се ређају предмети на редне бројеве: 38, 50, 52, 57, 59, 68 и многи други који се односе само на Чеду. Власти траже од њега разна изјашњавања: зашто одређеног дана није присуствовао предавању; траже да оправда позив у Београд; наређује му се „да свако и најмање одсуство од школе писмено доставља управитељу и да га обавештева о удаљавању из места”, итд.^{15/}

А колико је тек оних аката, не само обичних, већ и поверљивих и строго поверљивих, која су кружила од једне државотворне институције до друге о Чедомиру Милосављевићу, која нису допрла ни до ове школе, нити до школских власти!

Рад у Трећој учитељској групи

Почетком школске 1936/37. године, пошто је децу требало даље школовати, Чеда по молби добија Београд. Најпре ради у Основној школи „Бура Даничић”, затим у школи „Војвода Путник”, а после избора 1938. године, премештен је почетком 1939. у школу „Бирило и Методије”, која је тада била на периферији Београда, тако да је то, у ствари, био опет премештај по казни. У њој ради до фебруара 1941. Премештаји и у Београду из школе у школу, скоро сваке године, били су такође једна врста премештаја по „потреби службе”. Иза њих долази још један, и последњи, опет по тзв. „потреби службе”, у Пецку у Азбуковицу.

И у Београду Чеда ради врло активно, и у школи и ван ње.

У наставничким колективима школа својом широком општом и стручном културом стиче поверење и углед једног од најуздигнутијих — чија се реч, на којој је он иначе био врло шкрт, радо слуша. Њему се поверавају многе одговорне дужности. Тако је, на пример, одмах после доласка у школу „Војвода Путник” изабран за секретара наставничког већа и за руководиоца секције Већа за питања васпитања и наставе,¹⁶ секције чији је задатак да се бави основним најглавнијим питањима и проблемима сваке школске институције.

Ван школе је Чеда врло активан и у сталешким и у културно-политичким организацијама.

Скоро од првих дана оснивања Учитељске културно-издавачке задруге „Вук Карацић” Чедомир Милосављевић је њен члан. Он учествује и на Бањалучком конгресу учитеља Југославије 1939. године, један је од кандидата за заменике чланова Извршног одбора Југословенског учитељског удружења (ЈУУ), на Трећој учитељској листи коју носе учитељи комунисти и симпатизери КПЈ. На тој листи су се налазила и имена четири хероја народноослободилачког рата: Вељка Дугошевића, Дринке Павловић, Милосава Матовића и Никодија Стојановића Татка и имена још двадесет учитеља и учитељица палих бораца и жртава фашистичког терора.¹⁷

После напада и провокација које врше тадашњи Извршни одбор ЈУУ и његова штампа против Треће учитељске групе и њеног иступања са својом листом на Бањалучком конгресу, оптужујући је да је „иступила партијски”, да је „изневерила сталешку линију”, да је „младачки необуздана и идејно разбарушена”, да прелази „у табор реакције” итд. — Чедомир Милосављевић одговара у име Треће групе и, између осталог, осврћући се на поједине оптужбе, каже:

„Кадгод се говори о омладини онда се говори о непосредности и искрености њених акција, њеној личној незаинтересованости, пожртвовању, елану ... њеном идеализму. Је ли онда чудно што та омладина — у овом случају учитељска на нашим скупштинама тражи потпуно расветљавање свих акција Удружења, односно његовог Извршног одбора, па, ако се ма у чему сматра недовољно или нетачно обавештеном импулсивно реагира тражећи истину. Можда им је каткада и коса разоружана од узбуђења до кога их доводи за њих неразумљиво држање старијих из Извршног одбора. Али то ниуколико не даје овима право да онако бомбасто — фразерски и неправично иступају противу најосновнијих захтева и најидеалнијих намера младих.”¹⁸

Оповргавајући другу оптужбу против Треће групе, Чеда каже: „Интересантно је да међу неодрживим оптужбама Извршног одбора налази се и тврдња да је Трећа група наступила партијски (другим речима левичарски — Р. В.). То је толико интересантније што се Трећој групи импутира сарадња са бившом учитељском реакцијом или како их преко „Народне просвете” називају „конјуктуристима”. Наш доцнији рад (после Бањалучког конгреса — Р. В.) доказује да ми на учитељским зборовима и скупштинама увек рачунамо на це-

локупно учитељство. Немамо ми никаквих предрасуда и илузија о „демократском чиновништву” водећих личности осталих учитељских група.”¹⁹

Посебно се исцрпно осврће на „трећу оптужбу против нас да смо изневерили сталешку линију” — и на „разлоге” одбијања те сарадње са Трећом групом од стране Извршног одбора, под изговором да она представља групу и да је Извршни одбор ЈУУ донео „начелну одлуку да не преговара са групама” — и каже:

„Таква једна реакционарна одлука је импровизирана за изборне потребе већине Извршног одбора у Бања Луци. Ви, господо, наставља Чеда, губите из вида да и сами представљате једну групу чим признајете постојање осталих група; ви тим стварате преседан, када се односи група измене на вашу штету, да се и према вама слично поступи; ви таквим радом омогућавате личне режиме вођа појединих група у нашој организацији. Ето, зашто је то реакционарна одлука.”²⁰

На крају пошто се осврће на још неке мере и кораке против Треће групе, почев од давања упутстава кога треба а кога не треба бирати за делегате за скупштине, подметања да нам је полемисање национална одлика, до напада које преко штампе Извршног одбора врше неки дезертери Треће групе, Чедомир Милосављевић своја излагања завршава следећом поруком Извршном одбору ЈУУ, па према томе и свима другима који нападају Трећу групу:

„Нас неће отстранити од проналажења истине о раду на побољшању и оздрављењу прилика у нашој организацији ни претње блиском будућношћу, ни приче о некој апсолутној људској несавршености. Ми нисмо за то да „мутни облаци” и реакционарно застарело схватање људске природе буду за већину Извршног одбора оно што је мутна вода за рибаре.”²¹

На састанку представника Треће групе који је одржан у Београду одмах после повратка са Бањалучког конгреса било је одлучено да се настави са даљим издавањем **Учитељске страже** и да Чеда буде њен главни уредник.²² Али је касније из тактичких разлога та одлука измењена, јер је требало наћи члана који је мање компромитован и мање познат полицији.

Чеда стиже и на познати партијски курс за учитеље у Сијаринску Бању, који је за време летњег одмора 1940. године организовала задруга „Вук Караџић”. Као што је познато, инструктору курса је био Светозар Вукмановић — Темпо. Он је држао предавања из историје СКП (б).

Међу неколико десетина учитеља — хероја, бораца и жртава фашистичког терора — који су били повереници, популаризатори и ширењем издања социјалистичке педагошке библиотеке **Будућност** обављали су још један задатак комуниста и прогресивних људи — налази се и име Чедомира Милосављевића.²³

Учешће у акцији за оснивање Друштва пријатеља Југославија — СССР

Посебно је значајна широка активност Чедо Милосављевића у групи научних и политичких радника Београда 1940. године на припремама за оснивање Друштва пријатеља Југославије — СССР.

Многа страна представништва која су тада постојала у Београду, у циљу културне, привредне и друге сарадње радила су на стварању друштва пријатељства. Тако су, на пример, постојала друштва пријатеља Француске, Енглеске, Америке, Немачке, Италије, Мађарске и Бугарске. Уз то постојале су и заједничке привредне коморе чији је циљ био да развијају и проширују привредну сарадњу. Власти нису правиле сметње ни приликом оснивања ни у току рада тих друштава. Међутим, са оснивањем Друштва пријатеља Југославија — СССР није било тако.

„У Београду се одмах након успостављања дипломатских односа са СССР-ом (24. јуна 1940. — Р. В.) образовао један Иницијативни одбор, пише др Иван Рибар, који је добио задатак да што прије спреми све што је било потребно за оснивање Друштва пријатеља СССР-а, сличног по статутима свим осталим друштвима која су била одмах без приговора одобрена. На чело тог иницијативног одбора био сам постављен ја, и поред мене били су чланови још ови: професор др Сима Милошевић, др Симиша Станковић, др Борбе Тасић...“²⁴

Поред осталих јавних радника, потписника представке за оснивање друштва пријатеља Југославија — СССР, како наводи др Симиша Станковић, од учитеља се налазио само Чедомир Милосављевић.²⁵ То се види и из информације коју објављује дневна штампа приликом покретања ове акције.²⁶

Објашњавајући на какве се тешкоће наилазило у овом подухвату и шта су чланови Иницијативног одбора предузимали, др Иван Рибар, поред осталог пише:

„По постојећем закону о друштвима, ако првостепена власт у прописаном року не донесе никакве одлуке, сматрало се да је друштво „*tacite*“ одобрено. Ја сам чекао да тај рок прође и пошто није донесена никаква одлука, обавестио сам Управу града да ће Иницијативни одбор извршити попис чланова друштва и у одређено време одржати конституирајућу главну скупштину.“²⁷

Међутим, иако је поступљено по закону, Министарство унутрашњих послова наређује првостепеној власти да се „молба одбије без мотивације, и да се поведе поступак против потписника предложеног правилника.“²⁸ Узалудна су била и заузимања, па чак и ургенције и Совјетског посланства.

Тако до оснивања друштва пријатеља СССР-а није дошло. Али напори Иницијативног одбора наишли су на широк одјек у свим крајевима земље и упућивана су писма са списковима радника, сељака, грађана свих професија, па и чиновника, за упис у друштво.“²⁹

И не само од њих. „Пријаве су долазиле, сећа се др Симишта Станковић, и из организација националног карактера као што су

Чедомир
Милосављевић

Словенски соколи, затим од студената Београдског универзитета који су били нарочито активни. . ."³⁰

Колико и како се у овој акцији, чији је иницијатор и организатор била КПЈ ангажовао Чедо Милосављевић и колико је допринео да она буде тако широко прихваћена, најречитије сведочи изјава самог др Ивана Рибара:

„Познавао сам добро пок. учитеља Чеду Милосављевића“, каже др Рибар, „нарочито као свог сарадника у Друштву пријатеља Југославија — СССР-а. Неколико смо састанака одржали у мојој адвокатској канцеларији — Француска бр. 32 — и сјећам се, да је он долазио на сваки састанак и сваки пут врло активно учествовао. Једном нас је затекла на раду и полиција, агенти Управе града и писали су нас. Да, прихватили смо правила и однели смо их у Управу и предали на потврду. Наравно рјешење нијесмо дочекали. Заједно смо пошли и до тадашњег совјетског амбасадора — опуномоћеног министра и изванредног посланика Плотњикова, а једном због његове отсућности и до отправника послова савјетника Лебедева и од њих затражили интервенцију с њихове стране у Министарству спољних послова, да би се правила што скорије потврдила.“³¹⁾

Познати поп Влашкалић, помоћник министра унутрашњих послова наредио је не само да се молба одбије и поведе поступак против потписника правила, већ је поручио „да правила неће бити одобрена докле год буду потписници иницијатори тога одбора“, међу којима је био и Чедо Милосављевић.

„Познато ми је, наставља даље др Рибар „да је пок. Чеда улагао много труда да прикупља чланове друштва у Београду и изван Београда по Србији”.³²

Чедомир Милосављевић је и међу званицама на првој званичној свечаној прослави октобарске револуције, коју приређује Совјетска амбасада у Београду уочи 7. новембра 1940. године. Од учитеља њој присуствују само Чеда и Милош Б. Јанковић. „То је био, како каже Милош Б. Јанковић, први контакт наших учитеља комуниста са првим Совјетским амбасадором у Југославији и прво наше честитање велике октобарске револуције Совјетском представнику у нашој земљи.³³

Непосредан повод за Чедин премештај „по потреби службе“ из Београда у Пецку, где се завршава његов пут учитеља и почиње пут ратника, партизанског борца и руководиоца — био је његов рад на организовању друштва пријатеља СССР-а.

Учешће у првој партизанској акцији у Србији 7. јула 1941. у Белој Цркви

Долазак Чедомира Милосављевића у Пецку пао је у оне дане 1941. године који су били бременити неизвесним догађајима и стављали све родољубе, а комунисте посебно, у изузетно деликатан положај и захтевали од њих неуморан рад на мобилисању широких народних маса за одбрану од непосредне фашистичке опасности која је могла сваки час да насрне.

Како је дочекан и примљен долазак Чедомира Милосављевића, „црвеног учитеља“ у Пецку речито говори хроничар овог места Азбуковице.

„Вест да је у Пецку дошао из Београда старији учитељ брзо се прочула у Пецкој и околини. Знајући да се у току школске године доста ретко премештају учитељи, људи су сматрали да је то свакако премештај „из политичких разлога“ или „по казни“, али нису знали тачан разлог.

То је нарочито заголицило режимлију Милана Пинтарића, учитеља у Драгодолу, профашистички настројеног, па је намерно дошао у Пецку да би кроз разговор са Чедомиром-Чедом Милосављевићем „испицао“ због чега је премештен.

После упознавања са новим учитељем, Милан Пинтарић га је питао за разлог премештаја. Чеда Милосављевић му је без околишавања одговорио да је премештен наводно „по потреби службе“, а да је главни разлог за премештај био његово ангажовање у раду Друштва пријатеља Југославије — СССР.

После овог разговора Милан Пинтарић је свуда разгласио како је Чеда Милосављевић као „црвени“ премештен из Београда.³⁴

Од првог дана доласка у ову малу варошицу Азбуковице Чеда активно ради у народној књијници, држи предавања на народном

универзитету и у разговору с људима разобличава профашистичку политику владе, која се све више и практично ослања на осовину Рим — Берлин.

Сећајући се Чеде из тих дана, Никола Вићентић из Пецке, како је забележио хроничар ове варошице, прича о њему:

„Стално је водио разговоре са људима. Не знам шта је све причао, али се сећам како је умео да делује на људе, да врло лепо објашњава и да их привуче к себи. У месту се одмах прочуло да је комуниста, што је по ондашњем схватању многих било нешто страшно. Али без обзира на то људи су волели да са њим разговарају и да га слушају, а он их је снагом убедљивих доказа увек привлачио и просто приморавао да верују у оно што он тврди и доказује. Нарочито је често говорио о политици фашизма, као и о опасности коју он представља за људе. Хитлера је са спрдањом називао „молерчићем“ који хоће да уништи све напредно, а тадашњу нашу владу његовим „слугицама“ која хоће да му се улиже.“³⁵

По повратку с војне вежбе учитеља Стевана Милатовића, секретара партијске организације у Пецкој, Чеда се повезује са партијском организацијом. На вест о потписивању Тројног пакта од стране југословенске владе 25. марта Чедомир Милосављевић говори присутним грађанима да се друго ништа није ни могло очекивати од владе која води противнародну политику и одбацује традиционалне везе са старим савезницима наших народа: Русијом, Француском, Енглеском, Америком.

Непосредно после демонстрација 27. марта 1941. Чеда одлази у Београд и враћа се у Пецку после капитулације старе Југославије, првих дана маја 1941. Присуствује партијским састанцима који се одржавају јуна месеца и на којима се говори о новонасталој ситуацији, прорађује проглас ЦК КПЈ о вероломном нападу фашистичке Немачке на СССР и говори о задацима комуниста у информисању људи о насталим догађајима код нас и у свету.

После одлуке ОК КПЈ за Ваљево, која је донета на састанку 25. јуна, о формирању Ваљевског партизанског одреда, у коме једна од чета треба да буде и Азбуковачко-рађевска у школи у Гуњацима одржан је 1. јула састанак партијске организације и донета одлука о формирању чете. Састанку присуствује и Чеда. Он је и у првој групи чете која је формирана 5. јула. У Гуњацима се 6. јула групи придружује Жикица Јовановић-Шпанац и преузима руковођење. Већ сутрадан, 7. јула група одлази на традиционални ивандањски ваљар у Белу Цркву. Окупљеном народу на збору говоре др Милош Пантић, Чеда Милосављевић и Жикица Јовановић. Чеда говори окупљеном народу, како је то забележила и квислиншка штампа која га назива „вођом комунистичке банде“ који иде пред њом „у цивилним мантилу са црвеном петокраком звездом на реверу“ — о Стаљину и Совјетској Русији, да треба да се прихвате оружја и да се њима придруже, да врше саботаже, а свима је саветовао да нико не иде на кулук и да не плаћа порез.“³⁶⁾

У једном званичном извештају командира Шабачке жандармеријске чете, који Дрински жандармеријски пук доставља Одељењу јавне безбедности Министарства унутрашњих послова у Београду, о првој устаничкој пушци се, између осталог, каже:

„Међу онима који су око 17 часова дошли из околне шуме један је био у цивилном мантилу и за кога мисле да је био вођа овога друштва ... Овај у мантилу одржао им је говор у коме је рекао да су дошли да обавесте сељаке и раднике да је дошло време, да прихвате оружје у циљу ослобођења од немачке војне власти и капиталиста. Руси напредују и треба их помоћи. Треба саботорити сваки посао, нарочито да нико не ради у оближњем мајдану угља, не треба ићи на кљук. нити плаћати порез. Да су 1921. године основали Комунистичку партију која је била угушена оружјем. Да су у Лајковцу запалили цистерне, а у Крагујевцу магазин и да сада иду на Крупањ. Позвали су сељаке да пођу са њима у шуму ...

... Према изјави председника општине у једном су убици сељаци препознали Солдатовића Цветина из Бастава, среза рађевског. Даље је председник изјавио да је у групи био и један који је имао дубок ожиљак код ока и за кога су неки сељаци рекли да је учитељ из Пецке (Подвлачење моје — Р. В.)”.³⁷

Један од хроничара народноослободилачког рата у овом делу Србије бележи у свом дневнику како је до њега допро глас о догађају у Белој Цркви.

— Беше сабор, прича Тића Миловановић, студент права. — Црквена слава. Скупило се пуно народа. Добра прилика за агитацију. Наши се појавише и отпоче са говорима. Прво је говорио Миша (Пантић, лекар — Р. В.), па Чеда Милосављевић учитељ из Пецке, затим Жикица Јовановић. Говорили су о устанку, о борби против окупатора, о народним издајницама, о народној помоћи и о политичкој ситуацији у земљи и у свету. Кад се завршило, поразговараше са народом и одоше. После њих наиђоше жандарми. Почеше да растерују народ, псујући комунисте. Унеше праву пометњу у малопређашње расположење код народа. Владан Бојанић је отрчао нашим и испричао што чине жандарми. Наши се одмах вратише у Белу Цркву. Жикица Шпанац извади револвер и опали један за другим 3-4 пута. Погибе на месту неколико жандарма. Народ поче да бежи. Наши се повукоше. А жандарми, кажу, изишли су из својих склоништа тек када им је дошла помоћ одневши и своје мртве.³⁸

Један од преживелих учесника акције у Белој Цркви, у репортажи о овом историјском догађају дао је још неколико фрагмената о личности Чеди Милосављевића, доживљених тога дана.

— Ко је онај друг што сад говори? Интересује се Милан.

— То је наш стари уче. Зовемо га стари јер је најстарији међу нама, рече „Брица”, а и за разлику од овог нашег младог уче. Стари се зове Чеда.

— Изгледа да лепо говори. Само се одавде добро не чује.

— Да, искусан стари друг. Приђи ако хоћеш да чујеш. Сад треба да говори Жикица и онда ћемо се повући.

Нека прва смена буду Коста и Цветин. Следећа смена Вјекослав и Аца уча.

После акције:

— Другови, сад доста разговора, рече Жикица. Треба да се одморимо, да одспавамо мало. Сутра рано крећемо даље. Сада ће Чеда да да распоред. На сат по двојица. Следећа смена Вјекослав и Аца уча.

— Да, замишљено рече Чеда. Ево, како ћемо се распоредити. Коста и Цветин прилазе Чеди и он им шапуће:

— Сад ћемо сменити Душана и Татомира. Знаци распознавања су: одзив „револуција“, лозинка „ће победити“.³⁹

И револуција је победила.

Било је онако како је Чеда говорио.

Тога дана у Белој Цркви објављен је оружани рат окупатору и домаћим издајницима у Србији. Један од активних учесника тог историјског догађаја био је учитељ Чедомир Милосављевић.

Секретар партијске организације Азбуковачко-рађевске партизанске чете

На првом састанку чланова Партије Азбуковачко-рађевске партизанске чете који је одржан 19. јула на Преславу, изнад села Царине, Чеда Милосављевић је изабран за секретара четне партијске организације. Одмах затим чета одлази у акцију на варошицу Пецку, где напала жандармеријску станицу, демолира пошту, уништава део архиве у општини и спеској испостави. Чета врши напад 21. јула на жандармеријску станицу у Ваљевској Каменици — првом спеском месту које су напали партизани у окупираној Србији. А сутрадан, 22. јула под руководством Чедомира Милосављевића, на планини Влашићу одржан је други састанак чланова Партије и извршена анализа претходних акција. Затим се чета пребацује на Соколске планине и на Милетиној коси оснива логор. У логору се свакодневно врши обука бораца који нису служили војску. Чедомир и Жикица Јовановић поред тога држе часове из политичке наставе и говоре о основама марксистичког схватања развоја друштва. На партијским састанцима на Милетиној коси, који су врло чести, посебна пажња се посвећује питању лика борца комунисте, дисциплини, понашању и држању борца у акцијама, омасовљењу партијске организације у чети и другим актуелним текућим питањима.

На Милетиној коси чету посећују и представници Главног штаба партизанских одреда Србије и штаба Ваљевског партизанског одреда: Родољуб Чолаковић, Филип Кљајић, Здравко Јовановић и Милосав Милосављевић и држе састанке са штабом чете.

Пошто подсећа да је тада Ваљевски партизански одред био бројно најјачи од свих одреда у Србији, а Азбуковачка чета најактивнија, Родољуб Чолаковић у својим Записима пише и о првом сусрету са овом четом, њеним штабом, у коме се налази и Чеда Милосављевић, о разговору који води са њим, о проблемима чете и полагању заклетве.

„Чета је логоровала на једном зараванку, испод огромних букава; одмах иза логора простирао се пропланак, обрастао високом бујном папрати. Командир је био Миша Дудић, активни потпоручник бивше југословенске војске, политички комесар Жикица Шпанац, његов замјеник Чеда Милосављевић, учитељ, лекар др Јула Мештеровић. У чети је било око шездесет људи, већином сељака и нешто радника и средњошколаца из Ваљева; била је добро организована, имала је чак и свој војнички казан. Прије неколико дана она је извршила напад на Ваљевску Каменицу. То је био наш први напад на среско мјесто. Осим тога, тој чети припада част да је опалила прву устаничку пушку у Србији 7. јула ...

Цио дан смо провели у разговору са штабом чете. Замјерили смо штабу што се чета, послје тако лоброг почетка завукла дубоко у планину, док по друму Лозница — Ваљево готово непрекидно саобраћају њемачки камиони. Рекли су да ће ту грешку исправити и да ће се одмах спустити на друм „да од Швабе траже објаве“, како је до-
дао Жикица.”⁴⁰

И чета је поново пошла у акције.

У току јула и августа чета изводи низ акција — пали општинске архиве и одржава зборове на којима војно и политичко руководство чете говори о циљевима народноослободилачке борбе, о развоју устанка и стању на фронтима. Под руководством Жикице Јовановића и Чедомира Милосављевића један део Азбуковачко-рађевске чете 17. августа напада немачку посаду у Белој Цркви. Њеним ликвидирањем створена је на територији Азбуковице, Рађевине и Подгорине слободна територија.

Са Милошем Минићем, Чедомир Милосављевић августа месеца присуствује састанку на коме су и Влада Зечевић и Ратко Мартиновић, који у то време воде самостални војно-четнички одред који није био под командом Драже Михаиловића нити ма ког другог четничког руководиоца. Воде преговоре који доводе до споразума о заједничкој борби против окупатора. О том састанку у својим мемоарским сећањима Влада Зечевић пише:

„Једног дана у августу 1941. године срели смо се са руководелим друговима из тог (Ваљевског партизанског — Р. В.) одреда Милошем Минићем Црним, Чедом Милосављевићем, учитељем и политичким комесаром Рађевског батаљона и Мишом Дудићем, активним потпоручником и командантом Рађевског батаљона. Случајност је хтела да тај сусрет буде баш на историјском Мачковом камену. Сели смо у хлад и почели разговор који се постепено претворио у преговоре, да би се на крају завршио потпуним споразумом о заједничкој борби против окупатора. Писали ни потписали нисмо ништа, стегли смо један другом руку и оставили да делом потврдимо речи.”⁴¹

Чеда говори новим борцима и приликом полагања заклетве 25. августа. Већ сутрадан, 26. августа, одлази са преко 100 бораца у Пецку и говори на збору о циљевима народноослободилачког рата, о развоју устанка, о помоћи народа борцима и о улози позадине у

борби против окупатора за ослобођење земље. Позива све родољубе да се придруже борцима и допринесу што успешнијој борби и бржем ликвидирању фашистичких поробљивача.

Хроничари развитка народне власти у првим данима устанка у овом делу Србије забележили су одржавање многих зборована којима су бирани народни комитети, односно групе одборника чланова НОО, на којима је један од говорника и Чеда Милосављевић. Са Жикицом Јовановићем говори 31. јула пред збором на брду Поповцу, у Баставу о НОБ-и и задацима народних комитета. После њихових говора формиран је народноослободилачки комитет у Баставу, који је имао председника и три члана. После формирања првог привременог среског НОО за Рађевину и Доњу Азбуковицу првих дана септембра, када је донет и први декрет народне власти и прве одлуке СНОО о задацима НОО, Чедомир Милосављевић са осталим руководиоцима народноослободилачког покрета и Ваљевског партизанског одреда говори 10. септембра у Поћути, 11. септембра у Пецкој, 16. септембра у Ставама, 20. септембра у Причевићу... Говори народу ових места и оних које хроничари нису успели још да забележе, о закључцима СНОО и дужностима НОО, о избору НОО и бирању најбољих, најпоштенијих и покрету најоданијих људи; присуствује састанцима новоизабраних одбора и говори њиховим члановима о првим непосредним задацима и раду.⁴²

Зато је име Чедомира Милосављевића, учитеља из Пецке ушло, не само у историју Ваљевског партизанског одреда, већ и у историју првих органа народне власти која се рађала и родила у устанку.

Политички комесар Рађевског партизанског батаљона

После две најтеже, али и најзначајније акције Азбуковачко-рађевске чете — борбе за ослобођење Столица и Крупња — нагло је порастао број бораца у чети. Зато Штаб Ваљевског партизанског одреда доноси одлуку да се формира Рађевски партизански батаљон. За политичког комесара постављен је Жикица Јовановић, а за његовог заменика Чеда Милосављевић. Десетак дана касније, око 15. септембра, због одласка Жикице Јовановића на другу дужност, за политичког комесара батаљона одређен је Чеда Милосављевић. Тада је батаљон имао десет чета са око хиљаду бораца.

У те дане 27. септембра, квислиншко министарство просвете доноси закаснело решење о отпуштању „из државне службе са губитком свих стечених права Милосављевић Р. Чедомира, учитеља народне школе у Пецкој, среза азбуковачког, бановине дринске, чиновника VI пол. групе.“⁴³

Као политички комесар Рађевског партизанског батаљона Чеда учествује у свим акцијама које изводи батаљон почев од блокаде Ваљева, од почетка септембра све до продора немачке 342. дивизије код Љубовије пред крај новембра. Драгојло Дудић шаље му 19. октобра у Мојковић 100 пушака „да мобилише народне масе за борбу.“⁴⁴

У међувремену Чеда често навраћа у Пецку, интересује се и помаже рад Команде места, а 7. новембра говори о значају октобарске револуције и о потреби да што већи број грађана присуствује прослави коју тим поводом организује Команда места. Новембра месеца Чеда је стално у покрету, иде са једног фронта на други, са једног саветовања на друго, са једног збора на други, из једне акције у другу и личним примером неустрашивог борца и руководиоца увек је тамо где је најтеже.

По наређењу Врховног штаба на положаје ка Љубовији, према којој је продирао крак 342. немачке дивизије упућено је под командом Чеди Милосављевића неколико чета да би зауставили продор Немаца. Задатак чета је био да у току ноћи између 26. и 27. новембра нападну непријатељске положаје у Доњој Љубовији. Напад је извршен пред саму зору 27. новембра. Немци су били у приправности. И напад их није изненадио. После тешке вишечасовне борбе партизани су морали да се повуку. Међу рањеним борцима налазио се и теже рањен политички комесар батаљона, командант операција на овом фронту Чедомир Милосављевић. Хитно је пребачен у партизанску болницу на Златибору. И ту је трагично завршио живот.⁴⁶ Да не би жив пао непријатељу у руке извршио је самоубиство 29. XI 1941.

Успомене на човека, друга и учитеља

Било је то 5. априла 1959. године. Тога дана у школи у Стојнику откривена је спомен плоча Чедомиру Милосављевићу. Од тада школа у Стојнику, која носи име овог свог преданог учитеља, прославља тај дан као успомену на „неустрашивог борца за народна права.”⁴⁶

„Школско двориште у Стојнику, записао је хроничар тих дана 1959. испуњено је мноштвом грађана и деце. Сви су ради да учествују на овој свечаности на којој ће се одати још једанпут дужна пошта учитељу и револуционару Чеди Милосављевићу...”

„Не знам шта бих могао да кажем о Чеди, рекао је том приликом пригушеним гласом његов друг и најближи сарадник, познати учитељски борац и ветеран Милорад Марковић Мића. „Он је био друг, био је човек, био је комуниста. Тиме је, сматрам, све речено... И сада, када се присећам његовог лика, тешко ми је. Али, он и даље живи. Живи у вама и у овој деци која стоје ту, пред овом трибином...”⁴⁷

Сећају се Чеди Милосављевића многи његови другови и саборци као дивног друга, човека, комунисте.

„Био је непоколебљив борац за комунизам”, каже учитељски ветеран и давни пријатељ Чедин, друг и саборац Милош Б. Јанковић. „Чеда је био готов на све жртве за победу комунизма, па чак ако је и живот био у питању. Иначе познавао је као ретко ко од нас учитеља марксизам-лењинизам, и то не само његову теорију, већ и његову праксу.”⁴⁸

А један од најпознатијих учитељских трибуна у Србији између два рата, па и све до своје смрти после ослобођења, Чедин блиски друг, добар познавалац свих његових квалитета, његових својстава као учитеља, човека и борца, Драгутин Прокић пише о њему, поред осталог и ово.

„Своје учитељско бreme носио је мушки: у тежини напора налазио снаге за нове напоре... Фанатички је веровао у победу пролетерске револуције. Идеал ослобођеног човечанства од сваке тираније и беде, осећао је и манифестовао целокупним својим бићем. Презирао је све опасности кад су били у питању његови племенити и узвишени идеали...

На друга Чеду се увек рачунало као на доброг човека, верног друга, дисциплинованог члана Партије, прекаљеног борца, иницијатора и организатора сваке културне и политичке акције у масама. Он је увек био у акцији и борби, и физички и духовно...

Била је то лепа мушка појава и још лепша морална и духовна, политичка и друштвена личност. Са друговима је делио све што је имао: душу, срце, мисао, идеале, прогоне, новац и последњу кору хлеба... Његов морални став према животу, његова брига и љубав за човека, било је оно што је најлепше и најузвишеније, оно чиме је освајао људе... Био је отмен и достојанствен у својој скромности и честитости."⁴⁹

Такав је био Чедомир — Чеда Милосављевић, учитељ, политички комесар Рађевског партизанског батаљона.

Успомену на партизанског комесара, учитеља у Пецкој, племенитог човека и друга Чеду Милосављевића не чувају данас само спомен плоче борцима и жртвама фашистичког терора у Стојнику и Пецкој, и основне школе у ова два места његовог учитељевања, које носе његово име, већ и сви преживели борци Рађевског партизанског батаљона, руководиоци Ваљевског партизанског одреда, школски другови, ученици и хиљаде других сабораца, и из периода између два рата који су са њим радили и борили се за социјализам, за комунизам, за републику; успомену на друга, борца палог баш на дан који је израстао у Дан Републике. Иако случајно, али симболично.

НАПОМЕНЕ

1 У неким чланцима о Милосављевићу погрешно је унет податак о Чедином похађању основне школе у Стојнику. То се да утврдити и из уписница ове школе.

2 Споменица Мушке учитељске школе у Алексинцу, Ниш 1921, стр. 243—5.

3 Учитељска школа у Неготину: Извештај за 1913/14 и 1914/15.

4 Споменица Мушке учитељске школе у Алексинцу.

5 Казивање Ђорђа Јовића, учитеља у пензији из Сокобање.

6 Усмена изјава Алексе Ивановића, учитеља у пензији из Београда који је тада био у тој групи са Чедом и служио у Побужју.

7 Саопштио Живан Р. Милосављевић из Стојника, брат Чедин, писцу овог рада у Стојнику 6. X 1965.

8 Дража Марковић, Милосављевић Чедомир — Чеда, Ликови револуције књ. III, Просвета, Београд 1966, стр. 141.

9 Та два члана Закона о народним школама, који је иначе донет 1904. и са малим изменама унетим 1919. године био је на снази 1921. гласе:

„Чл. 1 — Задатак је народних школа да васпитавају децу у народном духу и да их спремају за грађански живот, а нарочито да шире просвету и српску писменост у народу.“

„Чл. 46 — Кад се наставник (наставница) први пут уведе у дужност он полаже, чинодејством месног свештеника, а у присуству месног школског одбора, ову заклетву: „Ја Н. Н. ступајући у наставничку службу, заклинам се свемогућим Богом, да ћу Краљу Србије Александру бити веран, да ћу се Устава савесно придржавати, да ћу законима и законским наредбама власти бити покоран, да ћу своје наставничке дужности ревностно и тачно вршити, и да ћу се клонити свега што се не слаже с мојом службом. Тако ми Господ Бог помогао — Ст. Станишић, Најновији учитељски зборник, Београд 1928, стр. 3 и 12.“

10 Акт Министарства просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца Одељење за основну наставу — ОНБР. 15543 од 22. IV 1921. У личној архиви Загорке Милосављевић, Чедине супруге.

11 Реч је о Чедином ујаку др Добр. Гер. Поповићу, лекару, Министру народног здравља.

12 Преглед рада извршио школски надзорник Милић Мајсторовић.

13 Уписница Основне школе у Стојнику (Архива школе).

14 Летопис Основне школе Стојник, стр. 9 (Архива школе).

15 Деловодни протокол Основне школе у Стојнику за 1928. годину (Архива школе).

16 Записник Наставничког већа Основне школе „Војвода Путник“ за 1936/37. до 1943/44. школску годину. (Архива Основне школе „Вељко Дугошевић“ у Београду).

17 Раде Вуковић, Напредни учитељски покрет између два рата, Београд 1967, стр. 80—82.

18 Чедомир Милосављевић, Где је истина, Учитељска стража бр. 5—6, Београд, 1940, стр. 20.

19 Исто.

20 Исто, стр. 22.

21 Исто, стр. 23.

22 Библиотека „Будућност“ св. 70, Београд, септембар 1939, стр. 14.

23 Милош Б. Јанковић, Педагошке расправе и чланци, Београд 1967, стр. 352.

24 Др Иван Рибар, Политички записи, IV, Београд 1952, стр. 191.

25 Политика, 15. I 1945, стр. 6.

26 У Београду се оснива Друштво пријатеља Совјетског савеза, Политика 25. VIII 1940, стр. 10.

27 Др Иван Рибар, н.д., стр. 192.

28 Исто.

29 Исто.

30 Политика, 15. I 1945, стр. 6.

31 Писмо др Ивана Рибара од 21. V 1965. године упућено писцу овог рада, као одговор на писмо којим моли за његова сећања на Чеду.

32 На истом месту.

33 Писмо Милоша Б. Јанковића од 10. IV 1969. године упућено писцу овог рада.

34 Александар Јевтић, Хроника Пецке (у рукопису), Ваљево 1964, стр. 43.

35 Исто, стр. 45.

36 Крвава листа комунистичких злочина: Ко су целати српског народа, Београд 1941, стр. 31.

37 Архива Србије, Прва устаничка пушка, издвојена документа, док. бр. 52.

38 Јулка Мештеровић: Лекарев дневник, Београд 1968, стр. 49—50.

39 Аца Јевтић, Револуција мора победити, Напред бр. 658, Ваљево 1961.

40 Родољуб Чолаковић, Записи из ослободилачког рата, I, Београд 1956, стр. 67—68, 79—80.

41 Влада Зечевић, И то да се зна, Напријед, Загреб 1968, стр. 11—12.

42 Милан Сикирица, Развитак народне власти на територији ОК Ваљево, Гласник Историјског архива бр. 2—3, Ваљево 1967, стр. 191—211.

43 Архив Југославије, Фонд Главне контроле — Досије Чедомира Р. Милосављевића.

44 Драгојло Дудић, Дневник, Београд 1945, стр. 198.

45 Највећи део података који је овде дат о учешћу Чедо Милосављевића у устанку у овом крају Србије наведен је према Хроници Пецке и Хроници Ваљевског партизанског одреда (у рукопису) чији је писац Александар Јевтић.

46 Текст са спомен плоче на згради Основне школе у Стојнику.

47 Момчило Ђурић, Свечаност у Стојнику, Просветни преглед, број 17—18, Београд 27. IV 1959, стр. 9.

48 Писмо Милоша Б. Јанковића од 10. IV 1969. писцу овог рада.

49 Драг. Прокић, Чедомир Милосављевић, Просветни преглед бр. 7, 9. V 1951. стр. 3.